

Gizli Celse Zabıtlarına Göre Millî Mücadele Döneminde Gayrimüslimlerin Askere Alınma Meselesinin TBMM'de Tartışılması

Discussion of the Issue of Recruitment of Non-Muslims during the War of Independence in the Turkish Grand National Assembly according to the Secret Session Minutes

Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN¹

Öz

Gayrimüslimlerin askere alınması meselesi TBMM açıldıktan hemen sonra gündeme gelmiş ve bazı milletvekilleri gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askerlikle mükellef oldukları, Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu gereklerinden olmasına rağmen bunların askerliğe alınmama sebebini Müdafaa-i Milliye Vekili olan Fevzi (Çakmak) Paşa'ya sormuşlardır. TBMM'de gizli celselerde yapılan tartışmalarda gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askere alınıp alınmaması meselesi yoğun bir şekilde görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında gayrimüslimlerin askere alınmasının aleyhimizde bir nevi propaganda zemini olabileceğinden bahsedenler olduğu gibi, öncelikle nakdî bedel alalım, sonra yol yaptıralım diyenler, nakdî bedeli vermeyenler Sivas'a, Erzurum'a gönderilsin ve yollarda çalıştırılsın diyenler de olmuştur. Hatta bu şehirlere çalışmak için gönderilecek gayrimüslimlerin kendi şehirlerini kirleteceğinden dolayı bu yollarda çalışma işine sıcak bakmayan ya da kendi şehirlerinden başka şehirlere gönderilmesini isteyenler de vardı. Gayrimüslimlerin nüfusları kendini korurken hatta artarken Müslümanların savaş sebebiyle kırılmalarına çareler aranması açısından gayrimüslimlerin askere alınmalar da durumlarıyla ilgili çareler aranması tartışmaların ortak fikriydi. Gayrimüslimlerin amele taburları adı altında yolda çalıştırılmaları konusunda da TBMM'de farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı vekiller, bu gayrimüslimlere yol yaptırılrsa bile bir şekilde kolayını bulup bu işlerden hastalandıklarını bahane ederek rapor alıp gideceklerini ve işten kaçacaklarını gündeme getirmişlerdir. Bedel-i nakdî almak ve amele taburları teşkil etmek için yasal dayanağın hazırlanması adına bir layiha düzenlenmesi gerekliliği de yoğun tartışmaların içeriğini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: TBMM, gizli celse zabıtları, gayrimüslim, tartışma, askerlik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The issue of non-Muslim recruitment came up immediately after the opening of the Turkish Grand National Assembly and some lawmakers asked Fevzi (Çakmak) Pasha, the Minister of National Defense, that non-Muslims were obliged to be military, like Muslims, despite the requirements of the Military Obligation Law. Whether non-Muslims were recruited like Muslims was discussed intensely during the discussions held in secret sessions in the Turkish Grand National Assembly. During negotiations, as there were those who mentioned that the recruitment of non-Muslims could be a kind of propaganda against us, first of all, those who say we should get cash, let's make road later, there were also those who said that those who did not pay cash would be sent to Sivas, Erzurum and run on the roads. There were even those who did not prefer to work on these roads or want to be sent to other cities from their own cities because the non-Muslims who would be sent to work in these cities would pollute their cities. It was the common idea of

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, hasimerdogan@nevsehir.edu.tr.

Atıf için (to cite): Erdoğan, H. (2020). Gizli celse zabıtlarına göre millî mücadele döneminde gayrimüslimlerin askere alınma meselesinin TBMM'de tartışılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 148-158.

the discussions as the populations of non-Muslims protect themselves and even rise, seeking remedies for Muslims to break due to war searching for certain remedies, even if they were not recruited, was the common idea of the discussions. Different opinions have been put forward in the Turkish Grand National Assembly regarding the employment of non-Muslims under the name of labor battalions. Some of the deputies have brought up the issue that they will get a report and go away from work, even if these non-Muslims make their way, somehow they find it easier and get sick from these jobs. The necessity to organize a bill also constituted the content of intense discussions for preparing the legal basis to collect the price of cash and to form labor battalions.

Keywords: TBMM, secret session minutes, non-Muslim, discussion, military service

Paper Type: Research

Giriş

Osmanlı Devleti’nin zayıfladığı ve yıkılmaya yüz tuttuğu dönemde onun parçalanmasını isteyen Avrupalı büyük devletlerin koruyuculuğu altında büyüyen ve zamanla zararları daha şiddetli hale gelen etnik ve ayrılıkçı örgütler ortaya çıkmıştır. Yorgun ve bitkin bir bünyede ortaya çıkan ve hızla yayılan bir hastalık gibi etkisini gösteren bu örgütler çevrelerinde kısa sürede taraftar da kazanmışlardır. Anadolu’yu bölme amacı güden bu örgütler ve onların etkisi altında kalan Anadolu’daki bazı gayrimüslim unsurlar yüzyıllardan beri yaşadıkları topraklar üzerinde ya ayrı bir devlet kurmak ya da buldukları toprakları kendilerine yakın gördükleri bir devletle birleştirebilmek amacıyla kitlesel olarak eylemlere yönelmişlerdir (Güneş, 2008, s. 27). Osmanlı Devleti bu durumdan zarar görmemek adına birtakım önlemler almaya çalışarak gayrimüslimleri, farklı zamanlarda düzenlenen fermanlarla zimmilikten “Osmanlı vatandaşı” statüsüne geçirmek istemiştir. Bu fermanlarla Osmanlı yöneticileri, ülkeyi parçalanmaktan kurtarabilmek adına Müslüman olmayanları kanun önünde Müslümanlarla eşit hale getirmeye çalışmış, onlara yeni siyasal haklar vererek yönetime katılmalarını sağlamış ve askere almışlardır. Verilen bu haklar sonucunda da gayrimüslimler, din farklılığı nedeniyle Müslümanlardan daha fazla yetkilere sahip olabilecekleri, böylece bağımsızlıklarını elde etme amacını daha kolay gerçekleştirebilecekleri yeni bir statü kazanmışlardır (Bozkurt, 1989, s. 218).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar “millet sistemi” içerisinde bulunan gayrimüslimlerden alınan Cizye Vergisi karşılığında zimmilerin can ve mal güvenliği devlet koruması altına alınmış ve yine bu vergi karşılığında askerlikten muaf olmuşlardır (Karataş, 2009, s. 259). Osmanlı Devleti’nde çeşitli zamanlarda yapılan düzenlemelere bağlı olarak miktarı değişen Cizye Vergisi İslahat Fermanı’nın ilanından sonra kaldırılmış ve yerine gayrimüslimlerden “bedel-i askerî”² adında yeni bir vergi talep edilmeye başlanmıştır (Ekin, 2014, s. 27). Cizye’nin kaldırılmasıyla Müslümanlarla gayrimüslimler toplumda eşit hale getirilmeye çalışılmıştır. Bedel-i askerî ilk zamanlarda diğer vergilere eklenerek tahsil edilirken sonraları fertlerden tahsilini bizzat cemaatler yapmaya başlamıştır (Kenanoğlu, 2012, s. 393). Meşrutiyetle birlikte gelen Kanun-ı Esasi’de ise kişi hakları, bütün Osmanlılar için geçerli olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da uzun yıllar gayrimüslim Osmanlı tebaasının askere alınamamaları sebebiyle yürürlükte kalan bedel-i askerî 7 Ağustos 1909’da kabul edilen bir kanunla ilga edilmiş ve o tarihten itibaren bütün Osmanlı vatandaşları askerlik hizmetini yapmaya mükellef tutulmuştur (Gülsoy, 2002, s. 118). Müslümanlarla gayrimüslimlerin tamamı bu anayasayla siyasal haklar yönünden eşit görülmüştür. Bu haklar sistemi içinde “hâkim millet” ve “egemenlik altında millet” kavramları artık tarihe karışmış ve bunların yerini yalnızca “Osmanlı” kavramı almıştır (Eryılmaz, 1992, s. 91). Tanzimat ve ıslahat fermanlarıyla oluşturulmaya çalışılan “Osmanlılık” fikri ile birlikte getirilen yeniliklerle tüm Osmanlı vatandaşları, ehliyet ve

² Tanzimattan sonra Cizye yerine Hristiyanlardan alınan verginin adıdır. Daha fazla bilgi için bakınız: Mehmet Zeki Pakalın (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.185.

kabiliyetlerine uygun memuriyetlerde, din farkı gözetilmeksizin, çalışma hakkına sahiptiler. Gayrimüslimler, bu fermanlarla birlikte eşit Osmanlı vatandaşları oldukları için, askerlikle de yükümlüydüler, ancak bu hizmetlerini “bedel-i nakdî”³ ödemek suretiyle de yerine getirme hakkına sahip oldular (Soykan, 2000, s. 248-249).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde gayrimüslimlerin askere alınmaları fikri devlet yöneticileri tarafından bir eşitlik düşüncesinin gereği olarak görülmüşken gayrimüslimler bu durumu, bir eşitlikten ziyade özgürlüklerinin ellerinden alınması olarak görmüşler ve bu işten kaçmak adına türlü bahanelerin arkasına sığınmışlardır. Gayrimüslimlerin asker edilmesi fikrine toplumda beraber yaşadıkları Müslümanlar da sıcak bakmamışlardır. Aynı toplum içerisinde özellikle kırsal kesimdeki Müslümanlar, gayrimüslimlerin silah taşınması fikrinden hiç hoşlanmamışlardır. Gayrimüslimler kendilerini çoğunlukla bir Osmanlı ulusunun üyesi olmaktan daha çok Osmanlı Devleti'nin tebaaları olarak hissetmişlerdir (Zürcher, 2003, s. 99-100).

Osmanlı Devleti'nde millet sistemi içerisinde yukarıda da zikredildiği üzere, uzun yıllar bir arada yaşayan gayrimüslimler birçok hizmet ve görevden muaf tutuldukları gibi askerlikten de muaftılar. Meşrutiyetin kabulünün ardından askerlik, seyyanen bütün halka bir mükellefiyet oldu ve Osmanlı toplumunda Müslüman olmayanların çoğunluğu durumunda olan Hristiyanlar da askere alındılar. Gayrimüslimlerin askere alınması meselesi II. Meşrutiyetle birlikte siyasi çevreler ve basında daha sık tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar eskiden olduğu gibi, gayrimüslimlerin askere alınmasından yana olanlar ile böyle bir uygulamaya karşı çıkanlar arasında cereyan etmiyor, tek düşünce olarak Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının da asker olması gerektiği noktasında birleşiyordu. Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahid, yeni asker alma yasasının meclise sevki öncesinde, meşrutiyetin ilanı münasebetiyle kaleme aldığı 26 Ocak 1909 tarihli yazısında, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını meşrutiyetin nimetlerinden yararlanmaya ve kendilerini Müslüman ahaliden ayrı görmemeleri adına asker olmaya çağırıyor ve aynı zamanda 23 Haziran 1909'daki bir başka yazısında da Osmanlı topraklarında yaşayan farklı ırk, din ve mezheplere mensup insanları kaynaştırarak en etkili aracın “silah arkadaşlığı” olduğunu söyleyerek (Gülsoy, 2010, s. 138) onları âdeta askerliğe alıştırmaya çalışıyordu. Fakat gayrimüslimlerin askerlik yapmalarıyla ilgili düşünce kısa sürede değişmiştir. Balkan Savaşı sırasında çok sayıda gayrimüslim askerinin mevzilerini terk ederek firar etmeleri ve celp çağrularına uymamaları, hatta karşı tarafa geçerek savaşa düşman saflarında devam etmeleri neticesinde büyük bozgun yaşanmıştır (Gülsoy, 2010, s.173). Balkan Savaşı'ndan sonra yaşanan acı tecrübelerle birlikte bunların ordu içerisinde silahlı olarak istihdamında tehlike görüldüğü için Birinci Dünya Savaşı'nda silahsız olarak amele taburları adı altında geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Bu savaş sırasında da askerlikten firarlar devam etmiş, amele taburları içerisinde bazı bölgelerde kazma ve küreklerle isyan girişimleri başlattıkları hatta bazı komutanları öldürdükleri ve bazı Müslüman asker arkadaşlarını yaraladıkları da kayıtlara geçmiştir (Gülsoy, 2010, s.176).

Birinci Dünya Savaşı sırasında gayrimüslimler için askerlikten kaçmanın en kolay yolu yabancı bir devletin tebaasına geçmekti ve bu konuda en fazla tercih edilenler ve başvuruda bulunulanlar Yunan ve Bulgar konsoloslukları olmuştur. Zira konsolosluklar firarların kolaylaştırılmasında önemli rol oynuyorlardı (Mutlu, 2007, s. 35). Mondros Mütarekesi'yle savaşın galip devletlerinin isteği üzerine gayrimüslim askerler terhis edilmiş ve bu süreçte süresiz olarak askerlikten yeniden muaf tutulmuşlardır.

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan Mavri Mira Heyeti'nin yeri geldiğinde Ermeni Patriğiyle birlikte hareket ederek dinle meşgul olmak yerine siyasetle uğraştıkları ve adeta ortak düşman olarak

³ Askerlik çağına girenler ve adına kur'a çıkanlar tarafından muvazzaf hizmetlerinden istisna edilmek için verdikleri para. Daha fazla bilgi için bakınız: Mehmet Zeki Pakalın (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.186.

gördükleri TBMM’yi yıpratmaya çalıştıkları bilinmektedir (Atatürk, 2006, s. 1-2). Bununla birlikte yine Mondros Mütarekesi yürürlükte iken Rum Patrik Kaymakamı ile Ermeni Patrikhanesi ve Hahamhane görevlilerinden oluşan bir heyet, İngiliz Komiseri Amiral Calthorpe’a müracaat ederek gayrimüslimlerin askere alınmasından vazgeçilmesi, ayrıca silah altında bulunan gayrimüslimlerin en kısa sürede terhis edilerek onlardan ayrıca bedel-i nakdî talep edilmemesi hakkında hükümet nezdinde Osmanlı Devleti’ne uyarılarda bulunulmasını rica etmişlerdir (Mutlu, 2011, s. 379). Amiral Calthorpe ise gayrimüslimlerin askerlik hizmetlerinin lağvı hakkındaki kararını Osmanlı hükûmetine tebliğ etmiştir. Hükûmet ise verdiği cevapta Amiral Calthorpe ile aynı fikri paylaştığını ifade ederek verilen emirlere rağmen bazı bölgelerde yapılan yanlışlıklardan dolayı gayrimüslimlerin askere çağrıldıklarını belirterek buradaki askerî memurların ifadelerine başvurmuş ve gerektiğinde gayrimüslimlerin askere alınmasına sebep olanların cezalandırılacağını bildirmiştir (Mutlu, 2011, s. 379). Gayrimüslimler askere alınmaması gerektiğini düşünerek Mondros Mütarekesi sürecinde İngilizlerin de desteğiyle bu görevden muaf tutulmuşlardır. Gayrimüslimler, bu şikâyetlerle birlikte Osmanlı Devleti’nin iç meselesi uluslararası bir mesele hâline getirilerek gayrimüslimlerin askere davet edilmelerinin hukuksuz olduğunu yurtdışı kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır.

Millî Mücadele döneminde gayrimüslimlerin askere alınmalarını gündeme getiren bir diğer önemli durum, Yunanlıların, İzmir’i işgali ile birlikte Batı Anadolu’da İzmir, Manisa, Ayvalık gibi yerlerde fırkalar teşkil ederek işgal ettikleri bölgelerdeki Hristiyanlardan taraftar kazanıyor olmaları ve bunları ordularına katıyor olmalarıydı. Bunların askere alınmalarından önce Yunan ordusuna katılmaları engellenmeliydi. Ayrıca Karadeniz kıyısındaki şehirlerde oldukça fazla Hristiyan yaşamaktaydı ve bunlar da Pontusçu olarak biliniyor ve tehlikeli fikirler besliyorlardı.

1. TBMM’de Gayrimüslimlerin Askere Alınmasına Yönelik Tartışmalar

TBMM açılana kadar Anadolu’daki gayrimüslimler askere gitmemek ve askerlikle ilgili bedel-i nakdî ve bedel-i askerî gibi vergileri vermemek adına büyük bir çaba göstermişlerdir. TBMM’de görüşülecek olan önemli konular, rahat tartışılabilmesi ve her yönüyle konuşulabilmesi açısından genellikle gizli celselerde yani gizli oturumlarda görüşülmüştür. Meclisteki herhangi bir farklı görüşün büyütülerek anlaşmazlık olarak gösterilmesinin önüne geçebilmek adına önemli toplantılar olan gizli oturumların arkasından açık oturumlar yapılmış, gizli oturumda tartışılan konular genellikle açık oturumlarda karara bağlanmıştır. TBMM’nin kuruluşundan itibaren mecliste oluşan farklı düşünceler muhalefeti oluşturmuş ve bu muhalif görüş genelde gizli oturum düşüncesine karşı çıkmıştır. Mecliste bir gizli oturum yapılacağı zaman muhalif mebuslar, görüşülecek olan meselenin ülkenin bir dış meselesi olmasına dikkat etmişler, ülkenin iç meselelerinde gizli oturumlara sıcak bakmamışlardır. Muhalif milletvekilleri, bir iç sorun için gizli oturum yapmanın millettten korkmak anlamına geleceğini ve millettten korkulacak bir işi yapmanın daha doğru olacağını öne sürmüşlerdir (Demirel, 2003, s. 282).

TBMM’nin açılmasıyla birlikte gayrimüslimlerin asker edilmesi ya da askerlik yerine geçecek olan vergiler alınması konusundaki tartışmalara yönelik ilk gizli oturum 4 Temmuz 1920 tarihinde yapılmıştır. TBMM’nin açılışından kısa bir süre sonra yapılan bu gizli oturumda askerinin ihtiyacı olan gıdaların depolarda muhafaza edilerek buralardan farklı bölgelere nakledilmesi meselesi görüşüldükten sonra gayrimüslimlerin askere alınması konusu görüşülmüştür. İlk olarak İstanbul Mebusu Ahmet Ferit (TEK) Bey, gayrimüslimlerden alınması gündeme gelen bedel-i nakdî hususunda konuşmuştur. “Gayrimüslimlerden bedel almanın ne kadar malî ve toplumsal faydası olursa olsun vatani müdafaa meselesi dikkate alınarak bütün milleti Müslim ya da gayrimüslim olmasına bakılmaksızın cephelelere sevk etmek lâzımdır.” (TBMM GCZ, 1920, 4 Temmuz, s. 79) diyerek nakdî olarak alınan bedelin cepheledeki askerlerin vermiş olduğu emeğin karşılığı olamayacağını açıklamış ve ayrıca savaş sırasında, yabancı ordu ve donanmalarından daha da tehlikeli durumlar doğurabilecek bir şey varsa o da memleket içerisindeki gayrimüslimlerin olası propagandalarının bütün gayrimüslimler arasında bir fitne etkisi yaratma

ihhtimali olduğunu söylemiştir. Bu dönemde hükümetin bedel-i nakdî konusundaki tavrını eleştirerek gayrimüslimleri bedel-i nakdîden dolayı vazifelendiremedikten sonra yani gayrimüslimlerin sadece nakdî bedel ödeyip askerlikten muaf olduktan sonra oluşturulacak hizmet taburları içerisinde hizmet etmelerinin mümkün olmayacağından bahsetmektedir (TBMM GCZ, 1920, 4 Temmuz, s. 80).

Gayrimüslimlerin askere alınarak silahlandırılmalarının tehlikeli durum oluşturabileceği de bir diğer tartışma konusu olmuştur. Bu konuda da gayrimüslimlere silah vermek yerine aksine bilhassa sahil kenarında bulunanların silahlardan arındırılması ve birtakım zenginlerin rehine olarak alınıkonularak onların gerekirse tehirci talep edilmiş; fakat encümen heyeti tarafından bu gibi tedbirlerin bulunulan ortamda ülkeye faydadan çok zarar verebileceği düşünülmüş ve bu tedbirlerin uygulanması çok uygun görülmemiştir.

TBMM'de gayrimüslimlerin neden askere alınmadıkları ile ilgili mesele, Canik Mebusu Ahmet Nafiz (ÖZALP) Bey tarafından 1921 yılının ocak ayında I. İnönü Muharebesi sonrasında yeniden gündem konusu edilmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâletinden gayrimüslimlerin askere alınmama sebebini soran Ahmet Nafiz Bey, gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askerlikle mükellef olduklarını, yürürlükte olan Mükellefiyeti Askeriye Kanunu gereğince asker edilmeleri gerekirken, şimdiye kadar asker edilmemelerinin sebebini sormuştur. Bu sırada Meclis'teki bu soruya Müdafaa-i Milliye Vekili ve Kozan Milletvekili Fevzi (ÇAKMAK) Paşa cevap vermeye başlamadan hemen önce Meclis Başkanı Erzurum Mebusu Mehmet Salih (YEŞİLOĞLU) Bey'in bu mevzu ile alakalı tavrını okutmuştur. Salih Bey, 22 Kânunusani 1337 (22 Ocak 1921) tarihli sunduğu takrire göre Birinci Dünya Savaşı'nda gayrimüslimlerin birçok zararlı tavrıyla karşılaştığını söylemiş ve Hristiyanların çeşitli sınıflandırmalar yapılarak bunların birinci sınıftan 750, ikincisinden 500, üçüncüsünden 250 lira bedel-i nakdî alınmasını ve malî durumları müsait olmayıp bu paraları veremeyecek olanların da yollarda çalıştırılmalarını teklif etmiştir (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 320). Bu tavrın okutulmasının ardından Müdafaa-i Milliye Vekili ve Kozan Milletvekili Fevzi Paşa, hem Canik Mebusu Nafiz Bey'in sorusuna cevap vermek hem de genel bir değerlendirmede bulunmak için söz almıştır. Fevzi Paşa, ülke sınırları içerisinde yaklaşık olarak 700-800 bin kadar Hristiyan'ın varlığından bahsetmiş ve yukarıda da belirtildiği üzere "*Evvvela hukuki olarak bunları askere almak mümkün müdür? İkinci olarak ise bunda mahzur var mıdır, yok mudur?*" (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 320) Sorularını sormuştur. Ayrıca Fevzi Paşa, "*Diyelim ki bu gayrimüslimleri askere aldık. Bu takdirde bunları nerede kullanacağız?*" (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 320) Sorularına cevap aranması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Fevzi Paşa, konuşmasının devamında gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ndeki durumlarından da bahsederek 16 Mart'tan itibaren İstanbul'un resmen işgali ile birlikte gayrimüslimlerin yeniden askere alınabileceklerinin gündeme geldiğini ancak bunların nerede istihdam edilecekleri konusunda kaygılar taşıdığını dile getirmiştir. Bu kaygıların temelini Anadolu'nun birçok yerinde ortaya çıkan isyanların yaratmış olduğu güvensizlik ortamı oluşturuyordu. Fevzi Paşa bu güvensiz ortamda gayrimüslimleri kastederek "*Bunları toplu bir halde ileriye sevk edemedik. Gerilerde bulundurmak da doğru olamazdı. Oralarda da bize fayda yerine zarar vereceklerdi. Bunların askere alınması aleyhimizde bir nevi propaganda zemini olabilirdi. Çünkü İngilizler Yunanlıları, bilhassa Yunanistan'ı aleyhimize tahrik etmek için bunu bahane edeceklerdi.*" (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 321) demiştir. Fevzi Paşa, gayrimüslimlerin askere alınmamasının bir tartışma konusu olduğu kadar askere alındıklarında da tartışmaların bitmeyeceğini düşünmektedir.

Fevzi Paşa, gayrimüslimlerin askere alınmasına dair bir kanunun kabul edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek bir başka sorunun ülkeye maddi olarak bir külfet getirmesi olduğunu da söylemektedir. Orduya yeni girişlerle birlikte zaten açık veren bütçenin masraflarının daha da artacağını söylemiş ve bir teklifte bulunarak Hristiyan ahaliden bedel-i nakdî alınmasının herhangi bir sakınca ve tehlikeye meydan vermeden uygulanabileceğini belirtmiştir. Gayrimüslimlerin silahlı olarak kullanılmayacağı ve silahsız olarak geri hizmetlerde

kullanılabileceklerinden bahisle bayındırlıkta ve imalathanelerde istihdam edileceğinden söz etmiştir. Bu istihdam edilenlerinde masraflarının bir bölümünün yine alınacak olan bedel-i nakdî ile karşılanabileceğinden bahsetmiştir. Yol inşaatında çalışan Hristiyanlarında belli bir miktar masrafları olacağını ve bunların o zamana kadar çok fazla bedenî işe alışmadıkları için yapılan işten çok fazla verim alınamayacağını düşünmektedir. Netice olarak Fevzi Paşa’ya göre birçok Hristiyan, askerlikte yol yapımını ve bedensel güçte çalışma işini istirahat olarak görecektir. Fevzi Paşa konuşması sırasında Muvazene-i Maliye Encümeni’nin askerlik çağında olan Hristiyanlardan 300 lira bedel-i nakdî alınması kararını da ücret olarak düşük bulduğunu belirtmiş ve bu konuda Meclisteki milletvekilleri de onunla aynı görüşte olduklarını bildirircesine “*azdır*” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 322) sözleriyle Fevzi Paşa’ya destek vermişlerdir.

Fevzi Paşa, askerlik için bedel-i nakdî alınmasının sadece gayrimüslimlere değil, Müslümanlara da uygulandığını ve Batı cephesinde askerlik yapmayan Müslümanlardan üç ay için 150, altı ay için 250, bir sene için ise 500 lira alındığını söylemektedir. Bu alınan paralarla cepheye giden askerlerin ailelerinin ihtiyacı karşılanıyordu. Az sayıda da olsa zengin Müslümanlara da uygulanan bu yükümlülüğü Hristiyan vatandaşlarımıza da uygularsak haksızlık yapmış olmayacağımızı, hatta Hristiyan ahalinin bu durumdan memnun kalacağını düşünmektedir. Fevzi Paşa’nın teklifi askerlik çağındaki gayrimüslimlerden bir senelik askerliğe denk gelen ücret olarak 500 lira ve mal sahibi zenginlerden 1000 lira bedel alınması yönündedir. Bunun ekonomide Şubat açığı olarak bilinen açığı kapatacağını söylemiştir. Bu ifadelerin ardından Meclis salonunda gürültüler başlamıştır (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 322).

Fevzi Paşa’nın ardından söz alan Malatya Milletvekili Mustafa Feyzi (BİLGİLİ) Efendi, gayrimüslimlerin adeta memlekette rahata alıştıklarını ve bunların bu rahatlıktan çıkarılmaları gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Efendiler, Ermenilerin ihaneti herkesçe malumdur. Biz de öyle Ermeniler, öyle Rumlar, öyle Yahudiler var ki otuz sene memleketimizde yaşamışlar, katiyen ne vergi vermişler ne de asker vermişler. Hiçbir şey yapmamışlar. İsimlerini bile nüfusa kaydettirmemişlerdir. Otuz senedir birçok Ermeni kendilerini nüfusa bile kaydettirmemiş ya da geç kaydettirmişlerdir. Nüfus kaydında 15 yaşında olan bir adam gerçekte kırk yaşında olabilir. Müslümanlar cephelere gitsin, hayatlarını kaybetsinler, Hristiyanlar da ticaretle meşgul olsunlar. Evet gayrimüslim dediğimiz zaman Rumlar, Yahudiler hep beraberdir. Evet Ermeniler 500 lira bedel-i nakdî versinler, vermeyenler Sivas’a, Erzurum’a gönderilsin ve yollarda çalıştırılsın. Her Ermeni için ceza olmak üzere bir metre, on metre her ne uygun görülürse yol yapımında yararlanılsın. Her Ermeni için bir cüzdan yapılsın. Bu cüzdan gereğince askeri çalışmalarına bakılsın. Bu seneye mahsus olmak üzere yol yapsınlar.” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 322).

Bu sözler üzerine Erzurum ve Sivas’a bu gayrimüslimlerin gelmesini istemeyen bazı milletvekilleri -Neden başka şehirlere değil de özellikle Erzurum’a gönderiliyor? diyerek karşı çıkmışlardır. Bu sözlere ise Feyzi Efendi: “*Memleketimizin her parçası bizim memleketimizdir. Erzurum da benim memleketimdir, burası da benim memleketimdir. Maksadım onların ezilmesidir.*” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 322) demiş ve Erzurum’a özel bir durum olmadığını, ancak bu gayrimüslimlerinde bir şekilde yollarda çalıştırılması gerekliliğini belirtmiştir. Bu konuşmaların gerçekleştiği sırada bir milletvekili yoğun gürültüler içerisinde “*Erzurum bok yığını kabul edemez. Erzurum tathirat mahalli değildir, taharet için bir mahal bulalım.*” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 322) diyerek bu gayrimüslimlerin Erzurum’a getirilmelerine karşı çıkmıştır. Böylelikle TBMM’de yeni bir tartışma konusu daha açılarak Milletvekilleri kendi memleketlerine gayrimüslimlerin getirilmemesi adına isteklerde bulunmuşlardır. Daha sonra söz alan Konya Mebusu Mehmet Vehbi (ÇELİK) Efendi, akıl, zekâ ve gayrette Müslümanların Hristiyanlardan aşağı olmamasına rağmen her yerde Hristiyanların ileri gittiğini, Müslümanların geri kaldığını söylemiş, buna sebep olarak da Müslümanların askere alınıp, Hristiyanların tutmuş oldukları işte sabit kalmalarını göstermiştir. Gayrimüslimlerin

işlerinde devamlılık gösterdiklerinden dolayı ileri gittiklerini fakat Müslümanların bir işi tam öğrenip kavradığı anda askerliğinin çıktığından yakınmaktadır. Askere gidildiğinde de geride kalan eş ve çocukların geçinebilmeleri için gerekli olan paranın bırakılması zorunluluğundan bahsetmektedir. Askerde başlarına bir iş geldiğinde ya kendilerinin ya da çocuklarının mağdur olduğunu ifade ederek sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Müslümanlar böyle askerliğe devam edip Hristiyanlar bedel-i nakdî vererek sanatlarında kaldıkları müddetçe beş sene, sekiz sene sonra Karadeniz sahilinin, bütün Türkleri tehdit etmeyeceği ne malûm? Biz geri kalıyoruz, onlar süratle ileri gidiyorlar. Affınıza sığınarak galiz söyleyeceğim, kedi gibi koğuyorlar, köpek gibi büyütüyorlar. Fakat Müslümanlarda nesil kalmamıştır ve kalmıyor. Biz tükene tükene bir zaman bu ülkeyi onların yutmayacağı ne malûm? Bunun için rica ederim, bedel alınacak ise onlardan da, Müslümanlardan da alınsın. Alınmayacak ise, onlar nasıl kullanılacak ise hükümet bir çare düşünsün. Beşer, sekizer, onar, yirmişer. Yolda mı kullanılacak, başka hizmetlerde mi kullanılacak? Ne yapacak ise bizim gibi onları da evlerinden uzaklaştırmanın çaresi bulunsun. Biz evimizden uzaklaştığımızda nesilden kalıyoruz. Çiftimizi dağıtıyoruz, dükkânımızı dağıtıyoruz, onlar olduğu yerde kalıyor. Tesir etmiyor. Parayı insan kazanır, nüfus kazanır. Serveti celbeden kesreti nüfustur. Nüfus olmayan yerde servet yoktur. Nüfusu muhafazanın çaresi lâzımdır. Bununla beraber bir şey daha var, parayı verenden aldık, vermeyenlere ne yapacağız? Buyuruluyor ki; götürsek, yol yaptırarak işe alışmadıkları için hasta olacak, bir rapor alacak gidecek. Peki ya, bu Müslüman daima boyun eğiyor, daima işe alışkın. Bunları öldürüp de onları rapor vesaire ile terhis edeceğine düşünmek(...)” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 323).

Sözlerinden de anlaşıldığı üzere Vehbi Efendi'de gayrimüslimlerin savaş zamanında kendi başına bırakılmalarının ciddi zararlar vereceğini düşünmekte ve buna acilen bir çare bulunması gerektiği konusunda hükümetten beklenti içerisindeydi.

TBMM'deki bu tartışmalar sırasında Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi (ATAÇ) Bey, bedel-i nakdî kanunu uygulanmasına rağmen bu kanunla ilgili tam bir layiha olmadığını ve bunun bir an evvel müzakere edilmesi gerektiğini söylemiştir. Fehmi Bey, Müslümanlardan askere davet edilenlerin gayrimüslim çağdaşlarının askere alınması, onlardan bedel-i nakdî almak ve amele taburları teşkil etmek üzere bir layiha hazırlanması gerekliliğinden bahsetmiş (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 323) ve bu istek kısa süre sonra gerçekleşmiştir. 21 Nisan 1921 tarihinde amele taburlarının kuruluşu tamamlanarak Nafia Vekâletinin emrine verilmiştir. Amele taburlarının en büyük problemlerinden olan firarlar bu dönemde de sıklaşmış ve firar eden gayrimüslimler çete faaliyetlerine girişmişlerdir. Buna çare olarak ise amele taburlarının Trabzon-Erzurum hattının doğusuna çekilmesine karar verilmiştir (Balcıoğlu, 1991, s. 46).

Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in bu sözleri üzerine Maliye Vekili ve aynı zamanda İstanbul Mebusu Ahmet Ferit (TEK) Bey, Hasan Bey'i meseleyi ertelemek ve zaman kaybettirmekten başka bir iş yapmadığı konusunda eleştirerek sözlerine başlamıştır. Hasan Fehmi Bey'in konuyla ilgili layiha hazırlanması fikrini oyalanmak ve zaman kaybetmek olarak gören Ahmet Ferit Bey, bugün Pontus probleminin başımızı ağrıtabileceği ve buna acil çözümler üretebilmek adına hızlı kararlar alarak Müslümanları ezdirmeyerek nakden, malen, bedenlen, Hristiyanları da çektiğimiz zahmet ve meşakkate ortak etmek gerektiğini söylemiştir. O yıllarda gayrimüslimlerden toplanacak bir milyon liranın ordularımızın bir maaşını veya masraflarını kapatacak bir meblağ olduğundan kış mevsimini en azından şubat ayı sonuna kadar bizi idare edebileceğinden ve bütçeyi rahatlatacağından bahsetmektedir (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 323). Bu konuda Maliye Vekili Ahmet Ferit Bey'in Fevzi Paşa ile aynı görüşte olduğu, en azından fikirlerinin birbirlerine çok yakın olduğu ve bütçenin desteklenmesi fikrinden olaya baktıkları anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken bir başka husus da Maliye Vekili Ahmet Ferit Bey'in Maliye Vekili olduktan sonra bu konuda fikir değişikliği yaşamasıdır. Ferit Bey, Maliye Vekili

olmadan önce 1920 Temmuz’unda gayrimüslimlerden sadece bedel-i nakdî alınmasının yeterli olmayacağını ve Müslüman-gayrimüslim olmasına bakılmaksızın herkesin cephelere sevk edilmesi gerektiğini savunurken Maliye Vekili olduktan sonra bu fikrinde bazı değişiklikler olmuş zira Maliye Vekili olduktan sonra bedel-i nakdî alınması konusunda ısrarcı olması ve bütçedeki açığı kapatmaya çalışması bütçedeki açığın ne denli olduğunun bizzat Ferit Bey tarafından anlaşılması olarak yorumlanabilir.

Bütçe konusu gündeme geldikten sonra artık mecliste yeni bir tartışma açılmış gibidir. Zira Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey, Maliye Vekilinin bu sözleri üzerine yeniden söz alarak: “*Mevzu-u müzakeremiz Hristiyanlardan bedel-i nakdî alınmasıdır. Bendeniz esas hakkındaki mütalâamı arz etmiştim. Bugün gayrimüslimlerin askere alınması meselesini mi müzakere ediyoruz, yoksa bütçe açığını mı müzakere ediyoruz? Müdafaa-i Milliye Vekilinin ve hükümetin ricası celse-i hafiyede, bunun prensibinin halledilmesidir.*” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 324) demiş ve Maliye Vekili’nin konuya bütçe açığını kapatmak merkezinden bakıyor olmasını eleştirerek bir karşı eleştiri geliştirmiştir.

Konya Mebusu Vehbi Bey bu tartışmalar arasında yeniden söz alarak Maliye Vekili ile Gümüşhane Mebusu Hasan Bey arasında adeta bir arabulucu gibi hareket ederek her ikisinin de söylediklerinde haklılıklar olduğunu ancak hızlı hareket etmek gerektiği için 1336 (M.1920) senesi bütçesi için geçirilecek zamanın heder olacağını söylemekte ve 1337 (M.1921) senesinin bütçesinin de zamanı geldiğinde görüşülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Konuşmasının sonunda gayrimüslimlerden alınacak ücrete dair konuşmasında: “*Bedel-i nakdiye gelince; ayda ve senede öyle bir sene için 300 lira bu günahdır, vebali azimdir... Üç ay için 150 lira, her üç ay için...*” (TBMM GCZ, 1921, 22 Ocak, s. 325) diyerek alınacak ücretin makul seviyelere çekilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Bu tartışmalar sırasında Meclisteki gerginlikten etkilenmiş olacak ki bazı milletvekilleri oturumdan ayrılmışlardır. Konya Mebusu Vehbi Bey’in bu sözlerinin ardından meclis oturumunda yeterli sayı olmadığı için başkan oturuma ara vermiştir. Konuyla ilgili tartışmalar araya başka konuların girmesinin ardından akşam saatlerinde yeniden gayrimüslimlerin askerliği konusunu Fevzi Paşa açmış ve gayrimüslimlerden askerlik yerine geçen bedel alınması ve ordu içerisinde oluşturulacak olan amele taburlarında istihdam edilmeleri konusunda tartışmalar yaşansa da oy çokluğuyla anlaşma yoluna gidilmiştir. Bedel-i nakdî 1914 tarihli “Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkati” de 50 lira olarak belirlenmişti. Daha önceden bedel-i nakdî verenler 3 ay talimden sonra ihtiyat sınıfına geçirilirken bu kanunla 6 ay hizmetleri zorunlu hâle gelmiştir. 1927 tarihli Askerlik Mükellefiyeti Kanunu’na göre ise bedel-i nakdî 600 lira olmuştur (Pakalın, 1983, s. 186). Millî Mücadele döneminde her ne kadar bedel-i nakdî alınarak gayrimüslimlerden yararlanma fikri ağır basmış olsa da bu bedelin ne kadar olacağı konusunda tartışmalar ilerleyen günlerdeki meclis oturumlarında tartışılmaya devam etmiştir.

Millî Mücadele döneminde TBMM’nin düzenli bir merkez ordusu kurma yolunda attığı adımlar neticesinde Nurettin Paşa komutasındaki Merkez Ordusu çalışmalarına başlamıştır. 15 Haziran 1921 tarihinde verilen emirle, Merkez Ordusu sahil mıntıkası olan Samsun ve Ordu Sancakları dahilinde eli silah tutan on altı yaşından elli yaşına kadar olan Hristiyanların Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) Sancaklarına, bu bağlamda 1884-1890 doğumlular ile ve 1901 doğumluların da toplam sekiz sınıf halinde amele taburlarına sevk edilmesine karar verilmiştir (Mutlu, 2011, s. 384).

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan muharebesi öncesinde ilan ettiği Tekâlif-i Milliye emirlerinin Anadolu’da yaşayan gayrimüslimleri de kapsadığını 2 Eylül 1921 tarihli İkdâm gazetesine vermiş olduğu bir beyanatta dile getirmiş ve bu konuda oluşabilecek olası bir karışıklığın önüne geçmiştir (Sürmeli, 1998, s. 120). Her ne kadar uygulamada bu emirlere birçok gayrimüslimin uymadığı bilinse de Tekâlif-i Milliye emirleri, Anadolu’da Müslim-gayrimüslim ayrımı gözetilmeksizin bütün vatandaşları ilgilendirmekteydi. Böylelikle Millî Mücadele döneminde gayrimüslimlerden yararlanma konusunda Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi onları amele taburları içerisinde değerlendirerek yol-köprü yapımında faydalanma yoluna gidilmiş, aynı zamanda zararlı faaliyetlerden de uzak durmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu

dönemde gayrimüslimlerin orduda yedek subay olarak görev yapmalarının da önüne geçilmiştir. Zira emir-komuta zinciri içerisinde oldukça önemli bir mevki olan yedek subaylığa daha önce gayrimüslimler alınırken, bu dönemde ilgili makamların bazı önlemler almak zorunda kaldıkları ve personel ihtiyacına rağmen gayrimüslimlerin yedek subaylığa alınmadıkları anlaşılmaktadır. Müdafaa-i Milliye Vekâleti, bütün gayrimüslimlerden daha önce yedek subaylık yapmış olanların dahil olmak üzere ikinci bir emre kadar yedek subay alınmayacağını açıklamış ve gayrimüslimlerin silahlı ve er olarak celp edileceğini ilgililere duyurmuştur. Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin böyle bir karar almasında bazı istisnaları olmakla birlikte gayrimüslimlerin özellikle Balkan Savaşları'ndan itibaren cepheelerde sergiledikleri tutum ve davranışları etkili olmuştur (Köstüklü, 2011, s. 408).

Millî mücadele döneminin sonlarına yaklaşırken TBMM'de gayrimüslimlerin askerlik mevzuu yeniden söz konusu olmuş, 19 Temmuz 1922 tarihli gizli oturumda Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi görüşmelerinde amele taburları konusunda Gaziantep Milletvekili Mehmet Ali (CENANİ) Bey söz alarak, âtil vaziyette bulunan amele taburlarının kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Mehmet Ali Bey, eskiden hiç olmazsa iş gören ve bugün boş duran, ellerini işe vurmeyen amele taburlarının kaldırılmasıyla ülke adına hem ekonomik anlamda tasarruf sağlanacağını hem de gayrimüslimlerden bunun karşılığında alınacak vergi ile ülkeye gelir oluşturulabileceğini belirtmiştir (Beyoğlu, 2014, s. 15).

Sonuç ve Öneriler

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar, arka arkaya gelen savaş ve iç karışıklıklar sebebiyle her geçen yıl biraz daha güç ve kan kaybedip, askerlik yükümlülüğü nedeniyle en verimli gençlik dönemlerinde tarım ve ticaretten uzak kaldıkları için ekonomik anlamda geri kalırlarken, gayrimüslimler askerlikten muaf olmalarının beraberinde getirmiş olduğu rahatlıkla hem nüfus olarak büyümüşler hem de askerlikle geçirecekleri süreleri ekonomik alanda kullanarak hızla güçlenmişlerdi. Bu durum gayrimüslimlerin askerlik yapmalarının gerekliliğini ortaya koymuş, hiç olmazsa onlardan bedel-i nakdî alınmasını ya da en azından savaş ve seferberlik zamanlarında yol ve köprü yapımında çalıştırılarak bir şekilde evlerinden uzaklaştırılmalarını gündeme getirmiş ve bu yoğun tartışmalar TBMM'deki ilk tartışma konularından birini oluşturmuştur.

TBMM'deki gizli oturumlarda yapılan gayrimüslimlerin askere alınması konusundaki tartışmalarda bazı milletvekilleri, gayrimüslimleri askerlikten muaf sayan bedel-i nakdî vergisini vererek askerlik yapmamalarının da çare olmadığını düşünmüşlerdir. Onların bedel-i nakdiyi vererek işlerinde ve sanatlarında devam etmelerinin birkaç sene sonra özellikle Karadeniz sahilinin bütün Türkleri tehdit edeceğini savunmuşlardır. Zira o yıllarda Karadeniz sahilinde gayrimüslimlerin yoğunlukta yaşadıkları ve bunların nüfuslarını Müslümanlara nazaran giderek artırdıkları da tartışmalar sırasında gündeme gelmiştir. Tartışmalar sırasında ortaya çıkan bir başka görüşe göre ise nakdî bedeli vermeyenlerin Sivas'a ya da Erzurum'a gönderilmeleri ve buralarda ihtiyaç hissedilen yolların yapımında çalıştırılmaları da gündeme gelmiştir. Fakat bu görüşte de tam bir anlaşma sağlanamamış, bu gayrimüslimlerin gerekirse Erzurum'a gönderilmesi gündeme geldiğinde bazı milletvekilleri bu gayrimüslimleri şehirlerini kirletecekleri gerekçesiyle istemediklerini hatta kendi şehirlerinden başka şehirlere gönderilmeleri gerektiğini söyleyerek bu görüşe karşı çıkmışlardır.

Müslümanlarda nesil kalmadığı, Müslümanlar tükenirken gayrimüslimlerin yakında nüfus çoğunluğunu sağlayabilecek derecede güçlendikleri ve Müslümanların zaman içerisinde kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşeceği tartışılmıştır. Gayrimüslimlerin mutlaka askere alınmalarının gerekliliği, olurda alınmazlar ise kesinlikle bir işle meşgul olmaları adına devletin onları yol ve köprü yapımı başta olmak üzere belirli işlerde zorunlu olarak çalıştırmasının zorunlu olduğu genel kanaat olarak kabul ediliyordu. Bunu yaparken de gayrimüslimlerin aynı Müslümanlar gibi askerlik süresince evlerinden uzaklaştırılmalarının gerekli olduğu düşüncesi hâkim olmuştur.

TBMM’de yoğun tartışmalar içerisinde görüşülen gayrimüslimlerin askere alınması ya da onlardan bedel-i nakdî alınması meselesinde Müslüman halk ise, şimdiye kadar sadece kendileri tarafından bir yükümlülük olarak gerçekleştirilen zorunlu askerlik hizmetinin, her ne kadar gayrimüslimlere silah verilmesine sıcak bakmasalar da bundan böyle aynı topraklarda beraber yaşadıkları gayrimüslimler tarafından da yerine getirilmesini istiyorlardı. Bu isteğe paralel olarak da TBMM’de halkın temsilcileri durumundaki milletvekilleri, gayrimüslimlerin askere alınması konusunda yapılan tartışmalarda askerlik çağına gelen bütün gayrimüslimlerin askere alınması konusunda fikir olarak çoğunluğu oluşturmuşlardır.

Gayrimüslimlerin askere alınması düşüncesi, TBMM’deki milletvekillerinin çoğunluğunun fikri olmasına rağmen bütün milletvekillerinin ortak görüşü değildi. Bazı milletvekilleri gayrimüslimlerin asker edilmelerinin aleyhinde bir nevi propaganda zemini oluşturabileceğinden bahsederek bu görüşe karşı çıkmışlardır. Askere alınsalar bile hangi şartta ve durumda alınacakları yönünde de tartışmalar yaşanmıştır. Gayrimüslimlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi amele taburları adı altında yol yapımında çalıştırılmaları konusunda da TBMM’de farklı görüşler ortaya çıkmış, bazı milletvekilleri bu gayrimüslimlerin bir şekilde kolayını bulup bu işlerden hastalandıklarını bahane edip sağlık raporu alarak işten kaçacaklarını gündeme getirmişlerdir. Hem Balkan Savaşı hem de Birinci Dünya Savaşı sırasında gayrimüslimlerin gerçekleştirdikleri firarlar ve çıkarmış oldukları isyanlar gayrimüslimlere güvenmeme konusunda bazı ipuçları vermekle birlikte millet hafızasında uzun süre kalacak bir güvensizliği de beraberinde getirmiştir. Bütün bu tartışmalara ve farklı görüşlere rağmen gayrimüslimlerden bedel-i nakdî almak ve amele taburları teşkil etmek için yasal dayanağın hazırlanması adına bir rapor düzenlenmesi gerekliliği de yoğun tartışmalar içerisinde mutabık kalınan konuların başında gelmektedir. Millî Mücadele döneminin sonlarında gayrimüslimlerin içinde bulunduğu amele taburlarının artık dağıtılması gerekliliği konusu ekonomik açıdan ülkeye bir rahatlık sağlayacağı düşüncesiyle yine tartışmaların sonucunu oluşturmuştur.

Kaynakça

- Atatürk, M.K. (2006). *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bozkurt, G. (1989). *Alman-İngiliz belgelerinin ve siyasi gelişmelerin ışığı altında gayrimüslim osmanlı vatandaşlarının hukukî durumu (1839-1914)*, Ankara: TTK Basımevi.
- Demirel, A. (2003). *Birinci Meclis’te muhalefet ikinci grup*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti’nde millet sistemi*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Güneş, İ. (2008). *Birinci TBMM’nin düşünce yapısı (1920-1923)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülsoy, U. (2010). *Cizyeden vatandaşlığa osmanlı’nın gayrimüslim askerleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karataş, A.İ. (2009). *Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin toplum hayatı bursa örneği*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Kenanoğlu, M.M. (2012). *Osmanlı millet sistemi mit ve gerçek*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Soykan, T.T. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda gayrimüslimler*, İstanbul: Ütopya Kitabevi Yayınları.

- Sürmeli, S. (1998). *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye emirleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Mutlu, C. (2007). *Birinci Dünya Savaşı'nda amele taburları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Zürcher, E.J. (Der.), (2003). *Devletin silahlanması, orta doğu'da ve orta aya'da zorunlu askerlik (1775-1925)*, (M.Tanju Akad, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balcıoğlu, M. (1991). Milli mücadele sırasında merkezi anadolu'da amele taburları'nın kuruluşu, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 51, 46-48.
- Beyoğlu, S. (2014). Ermeniler Amele Taburlarında, *Yeni Türkiye*, Ermeni Özel Sayısı, 60, 1-17.
- Ekin, Ü. (2014). Osmanlı yönetiminde ermeniler, haluk selvi (ed), *sevk ve iskânın 100. yılında türk-ermen ilişkileri* içinde 23-35. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Gülsoy, U. (2002). Osmanlı gayrimüslimlerinin askerlikten muafiyet vergisi: bedel-i askeri (1855-1909), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, 37, 93-118.
- Köstüklü, N. (2011). Milli Mücadele'nin henüz pek bilinmeyen bir kaynağı: Ahz-I Asker Kalem Riyasetleri Şifre-İ Mevrude Defteri, *90.yılında milli mücadele sempozyumları bildirileri* içinde, 402-429. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Mutlu, C. (2011). Mütarekeden Lozan'a Gayrimüslimlerin askerlik meselesi, *90. yılında milli mücadele sempozyumları bildirileri* içinde, 377-401. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 1, 24 Nisan 1336 (1920) - 21 Şubat 1336 (1921), TBMM Basımevi, Ankara 1980.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 4 Temmuz 1336 (4 Temmuz 1920), Devre:1, Cilt:1, İçtima:1, Dördüncü Celse.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 22 Kanunusani 1337 (22 Ocak 1921), Devre:1, Cilt:7, İçtima 136, İkinci Celse.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.